

35. Антонов-Овсеенко В. Д. Записки о гражданской войне в 4-х томах / В. Антонов-Овсеенко. – М.: Воениздат, 1933. – Т. 4. – 343 с.
36. Ковальчук М. А. Повстансько-партизанський рух та операції білогвардійських військ в Україні у першій половині 1919 року / М. Ковальчук // Український археографічний щорічник. – К.: Нова серія. – 2010. – Випуск 15. – С. 285-297.

Резников В.В.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

КРЕСТЬЯНСКОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ ПОЛИТИКЕ «ВОЕННОГО КОММУНИЗМА» НА СЛОБОЖАНЩИНЕ (ЯНВАРЬ-ИЮНЬ 1919 ГОДА)

Аннотация

Работа посвящена анализу первой попытки введения политики «военного коммунизма» большевистским оккупационным режимом на Слобожанщине в 1919 г. Автор выделяет главные экономические аспекты политики, ответную реакцию на нее земледельческого населения, методы сопротивления, среди которых преобладали пассивные и причины падения красного режима под давлением Добровольческой армии А. Деникина.

Ключевые слова: крестьянское повстанческое движение, Слобожанщина, политика «военного коммунизма», продрозверстка, колхозы.

Reznikov V.V.

V.N. Karazin Kharkiv National University

PEASANT RESISTANCE TO «MILITARY COMMUNISM» IN SLOBOZHANSCHYNA (JANUARY-JUNE 1919)

Summary

The work is devoted to analysis of the first attempts to introduce a policy of «military communism» by Bolshevik occupation regime on Slobozhanschina in 1919. The author identifies the main economic aspects of the policy response it village population, methods of resistance, which are dominated by passive and reasons for the fall red regime under pressure A. Denikin's Volunteer Army.

Keywords: peasant insurgency, Slobozhanschyna, the policy of «military communism», requisitioning, farms.

УДК 94-051+316.2 Валлерстайн (73)

РОЗВИТОК ЖІНОЧОГО РУХУ У ВІДОБРАЖЕННІ СВІТОСИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ІММАНУІЛА ВАЛЛЕРСТАЙНА

Усатенко І.А.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Дана стаття розглядає та аналізує погляд американського соціолога Іммануїла Валлерстайна на проблеми утворення та еволюції жіночого руху в капіталістичній світосистемі. Вчений вважає його одним з рухів антикапіталістичного спрямування, який оформився в середині XIX ст. На його розвиток серйозно вплинула всесвітня революція 1968 р., метою якої було досягнення фактичної рівноправності між чоловіками та жінками та надання основних прав та свобод меншинам.

Ключові слова: світосистемний аналіз, капіталістична світоэкономика, антисистемні рухи, всесвітня революція, сексизм, жіночий рух, суфражизм, три хвилі фемінізму.

Постановка проблеми. У наш час – час абсолютного плюралізму концепцій та світоглядних систем, перед кожним науковцем постає вибір якої методології притримуватись. Багато суспільних науковців країн Заходу, що працюють у межах інтелектуальної парадигми світосистемного аналізу, позиціонують свою систему поглядів як дієву альтернативу популярним у нас формаційному та цивілізаційному підходам. Еклектичний метод світосистемного аналізу, що гучно заявив про своє виникнення в 70-их роках XX ст., увібрив у себе багато інтелектуальних компонентів (марксизм, анналізм Ф. Броделя, «теорія залежності», тощо). Біля його витоків стояв відомий американський соціолог І. Валлерстайн

(р.н. 1930). У своїх численних роботах вчений дав нарис історії капіталістичної світосистеми та проаналізував поступову еволюцію суспільства у ньому. Попри стрімке зростання уваги наших співвітчизників до фігури дослідника та його популярність на Заході, українське академічне товариство до цих пір знайоме з творчим доробком І. Валлерстайна досить поверхово. У зв'язку з необхідністю ознайомлення широкого загалу з найважливішими аспектами ще й досі новаторського, втім не надто освоєного у нашій країні ідейного полотна методу світосистемного аналізу, актуальність даного наукового викладу лише зростає.

Ключовою темою, до якої автор світосистемного методу періодично повертається у своїх творах є на-

ростання антикапіталістичного опору, який І. Валлерстайн називає «антисистемним рух». Останнє поняття, було введено в науковий обіг самим американським мислителем, який був схильний вдаватися до поділу протестів у капіталістичній світосистемі на три складові. Першими двома були національний та робітничий рухи, які мали на меті визволення з-під колоніального та експлуататорського гніту цілих націй та соціальних класів [19].

Третім рухом, який тривалий час перебував у затінку національного та робітничого рухів та відіграв свою особливу роль у політичній історії антикапіталістичної боротьби XIX–XX ст., був жіночий рух, який боровся за досягнення рівності прав між жінками та чоловіками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жіночий рух у науковій спадщині І. Валлерстайна ніколи не фігурував в якості об'єкту окремого комплексного дослідження. Думки вченого щодо даної теми розкидано у різних публікаціях та монографіях вченого. Найголовнішими статтями на цю тематику є його роботи «New revolts against the system», «Race, Gender, and Class in American Politics: Anything New?», «Structural crisis in the World-System: Where do we go from here?», у яких тією чи іншою мірою розкривається проблема становлення, розвитку та трансформації феміністичних рухів у світосистемі.

Постановка завдання. Головним завданням даної статті є відобразити погляди І. Валлерстайна на еволюцію та роль фемінізму в антисистемному протесті, а також простежити його взаємодію з іншими рухами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх роботах І. Валлерстайн ігнорував усі протофеміністичні рухи, що виникали в Древньому світі та Середньовіччі та пов'язував зародження організованого жіночого руху з добою Великої Французької революції 1789–1795 рр. Тоді соціально активні жінки разом з іншими «небезпечними класами» активно виборювали право долучатися до політичного життя та відігравати у ньому важливу роль. Ще до початку революції у 1789 р. у Франції почав виходити перший журнал, присвячений боротьбі жінок за рівність, в країні виникли жіночі революційні клуби, представниці яких брали участь у політичній боротьбі. Однак перші успіхи жіночого руху не знайшли відображення в основному законі країни, оскільки виборче право жінок не було закріплено у першій французькій конституції 1791 р. Зважаючи на цей факт, у тому ж році Національний зборам була представлена Декларація прав жінки і громадянки, підготовлена Олімпією де Гуж за зразком Декларації прав людини і громадянина 1789 р. У документі містилася вимога визнання повного соціального і політичного рівноправ'я жінок, яка була підтримана рядом помітних діячів того часу, зокрема подружжям інтелектуалів Софією та Ніколю де Кондорсе [17].

1793 р. датується спроба створення першої суто жіночої політичної організації – «Товариства жінок – революційних республіканок», яка в перспективі мала набути масовий характер [11]. Проте, цього ж року діяльність товариства була заборонена Конвентом, а незабаром на гільйотину була відправлена і автор Декларації прав жінки і громадянки – Олімпія де Гуж. У 1795 р. жінкам Франції заборонили з'являтися в громадських місцях і на політичних зборах, а в 1804 р. імператор Наполеон видав указ, який оголошував, що жінка не має жодних громадянських прав і перебуває під опікою у чоловіка [10].

В Англії вперше вимогу надати рівний доступ до освіти у своєму есе «На захист прав жінок» (1792 р.) висунула відома письменниця Мері Уолстонкрафт. Вона стверджувала, що жінки повинні отримувати освіту, яка відповідає їхньому становищу в суспільстві. Також британська фемініст-

ка XVIII ст. зазначала, що жінки мають не менш важливе значення для нації ніж чоловіки, оскільки вони виховують дітей, а також можуть бути не просто «прикрасами» своїх чоловіків але й їхніми «товаришами» [13]. Однак, як і у Франції, перші спроби англійських жінок вступити у боротьбу з чоловіками за свої права навряд чи можна назвати вдалими. Негативний досвід боротьби європейських жінок за свої права, зумовив відродження феміністичного руху уже через півстоліття в іншій точці земної кулі, а саме в Сполучених Штатах.

Нове відродження жіночого руху відбулося в контексті розгортання так званої першої загальносвітової революції 1848 р. Цього року світ побачив «Маніфест комуністичної партії» К. Маркса та Ф. Енгельса, у Франції спостерігалася перша спроба в сучасній історії проведення справжньої соціальної революції, а теренами Європи прокотилася низка національних повстань, які зрештою було названо «весною народів» [4, с. 218–219]. У цей самий час у США було розпочато процес інституціоналізації жіночого руху. Початком організованого руху, за думкою більшості істориків фемінізму та І. Валлерстайна, вважається з'їзд у містечку Сенека-Фоллз (штат Нью-Йорк) з метою розробки заходів по захисту прав жінок [20]. 19–20 липня 1848 р. на цьому з'їзді була прийнята так звана «Декларація переконань» («Declaration of Sentiments»), яка втраючи «Декларації незалежності», починалася так: «Ми вважаємо самоочевидним наступні істини: всі чоловіки і жінки народжені рівними – Господь наділив їх певними невід'ємними правами: до таких належать життя, свобода і прагнення до щастя; для захисту цих прав засновуються уряди, влада яких ґрунтується на підтримці народу» [16, с. 57]. Ключовими авторами цього документу були Елізабет Кейді Стентон та Лукреція Мотт. Його підписантами стало не лише 68 жінок, але й 32 чоловіків [16, с. 56]. Декларація підіймала такі важливі питання як рівноправність жінок та чоловіків в правах власності, у шлюбі, у вільному виборі професії, в отриманні повноцінної освіти тощо. Серед перерахованих скарг, була також та, що жінки були позбавлені «першого права громадянина – виборчого права», яке натомість було дане «неосвіченим і деградованим чоловікам – як уродженцям, так і іноземцям». Таке не толерантне формулювання, на думку І. Валлерстайна, ще тоді віщувало майбутні конфлікти між феміністками та патріархатом на одному ідеологічному фронті та з «чоловічими» антисистемними рухами на іншому [20].

Американський вчений, згадуючи фемінізм в своїх численних статтях, не розглядав його в якості самостійного об'єкту дослідження та не вдавався до його періодизації. Для більшості ж світових дослідників даної проблеми та активістів жіночого руху прийнятною є ідея про існування трьох хвиль фемінізму. Згідно з нею, за першої хвилі, що тривала з середини XIX ст. і до першої половини XX ст., жінки боролися за досягнення правової рівності для обох статей [12]. У 1920 р. з прийняттям XIX поправки до американської конституції жінкам було надано право голосу. Після цього феміністський рух дрімав протягом більш ніж сорока років [9]. Згодом, під час другої хвилі, що тривала з початку 1960-их до кінця 1980-их років минулого віку, акцент боротьби змістився на досягнення фактичної рівності жінок з чоловіками. Окрім пропаганди боротьби за рівні політичні, економічні та соціальні (боротьба за насильством, домагання права на розлучення чи аборт) права з чоловіками, яка мала місце під час другої хвилі фемінізму, саме у цей час даний рух набув масового характеру [14]. Вчені та активісти виділяють третю хвилю фемінізму, яка з'являється на початку 90-их рр. XX ст.

І. Валлерстайн концентрував свою увагу лише на розгортанні соціально-політичної теорії та практиці фемінізму в Сполучених Штатах Америки, оминаючи його європейську традицію. На думку американського соціолога, зростання самосвідомості жінок було одним з побічних результатів руху за скасування рабства і руху тверезості задля юридичної заборони спиртних напоїв. Жінки, які приєдналися до цих організацій, незабаром виявили, що для ефективнішої своєї роботи вони потребують політичної влади. Такої ж політичної влади вимагали для себе і представники руху за громадянські права для темношкірих, які прихильно поставилися до маніфесту жіноцтва та їхньої підтримки своєї боротьби [7]. До речі, в епохальному з'їзді в Сенека-Фоллз брав участь видний аболіціоніст, оратор та письменник того періоду Фредерік Дуглас. Ф. Дуглас був першим, хто запропонував афро-американській громаді, тоді ще такій що переважно складалась з рабів, підтримати справу захисту прав жінок. І саме він, пізніше, в 1872 р., став першим темношкірим кандидатом на посаду віце-президента від «партії рівних прав» [18, р. 118-119]. На чолі цієї партії тоді була Вікторія Вудхалл – беззаперечний лідер суффражисток, яка балотувалася на посаду президента. І. Валлерстайн відмічав, що це було вперше, коли жінка чи афро-американець балотувалися на такі високі державні посади [20].

Однак, такий взаємовигідний союз двох «обділених» соціальних груп почав активно розпадатися після Громадянської війни, коли Конгрес США у 1868 р. прийняв XIV поправку до Конституції. Вона надавала громадянство будь-якій особі, яка народилася або натуралізувалася на території США, і забороняла позбавляти її прав будь-яким чином, окрім як за вироком суду. Представниці жіночого руху були стривожені тим, що на ділі вони залишилися не включеними туди. Відомий юрист та аболіціоніст Уенделл Філліпс, один із лідерів руху за скасування смертної кари в США, сказав їм у травні 1865 р., що жінки в даний момент не мають тиснути на законодавчі органи щодо виборчого права, оскільки даний моментом «є часом негрів». За словами І. Валлерстайна, багато жінок-суффражисток в свою чергу також «не залишилось в боргу» [20]. Так, у відповідь на таку промову громадського діяча дві засновниці Національної асоціації за виборчі права жінок (англ. Nation Woman Suffrage Association) – Елізабет Кеді Стентон і Сьюзен Браунелл Ентоні підтримали президентську кампанію Джорджа Френсіса Трейна, відомого расиста, який, проте, виступав за жіноче виборче право. Результатом такого політичного маневру був глибокий розкол у феміністському русі [20].

З тих пір у таборі антисистемних рухів, зауважував І. Валлерстайн, запанував розбрат. Кожен з трьох китів антикапіталістичного протесту – робітничий рух, етнічний або расовий рух та фемінізм, ніяк не могли знайти спільну мову один з одним через наявні взаємні образи. Кожен рух наполягав на першорядності саме своїх проблем, ігноруючи при цьому проблеми інших [3, с. 167]. Найбільш виразно ця проблема простежується на прикладі складних взаємин між соціалістичними організаціями та жіночими рухами. За переконанням дослідника, у профспілок складалося враження про жіночі рухи як про такі, що становлять загрозу інтересам робітничого класу (адже наймаючи на роботу жінок, працедавці отримували дешеву робочу силу). Більшість міських робітників у XIX ст. – першій половині XX ст. воліли бачити соціальну модель, яка наказувала б замінити жінкам бути домогосподарками і триматися подалі від ринку праці. Як тільки жінки заявляли про свою готовність вийти на ринок праці, профспілки починали домагатися так званої

«сімейної зарплати», якої вистачило б, щоб прогодувати самого робітника, його дружину та неповнолітніх дітей [6, с. 8-56].

У середовищі соціалістичних партій також висловлювали сумніви щодо необхідності існування жіночих організацій. Вони визнавали тільки ті жіночі групи, що входили до складу соціалістичних партій, які суто в освітніх цілях об'єднували дружин і дочок членів партії. Суто жіночі організації соціалісти вважали буржуазними по самій суті, тому що на чолі таких організацій зазвичай стояли жінки з прошарку буржуазії. Відповідно до свого походження, їхні цілі здавалися щонайменше другорозрядним для робочого люду. Що стосувалося питання надання жінкам виборчого права, то за словами І. Валлерстайна, в теорії соціалістичної партії підтримували цю ідею, хоча на практиці ставилися до неї вкрай скептично. Вони були певні того, що робітники-жінки (на відміну від робітників-чоловіків) навряд чи будуть підтримувати соціалістів на виборах, передусім через сильний вплив релігійних організацій, які зазвичай ставилися до соціалістичних партій вкрай вороже [3, с. 168].

Жіночі організації відповідали соціалістам дзеркальними заходами. Вони помічали, твердив засновник методу світосистемного аналізу, що робітники і соціальні рухи хочуть зберегти патріархальні підходи і принципи, проти яких жінки так активно боролися. Тому представниці середнього класу почали об'єднуватися в суффражистські гуртки та доводити, що вони були більш освіченими у порівнянні з чоловіками з робітничого класу. Використовуючи логіку лібералізму, вони розраховували отримати цивільні права першими. Проте, в більшості країн все сталося інакше. Законні права, що дозволяли успадковувати майно, розпоряджатися грошима, підписувати договори, і взагалі бути незалежною особистістю в очах закону, – все це мало сенс в основному для тих сімей, у яких була власність. А жіночі кампанії проти таких соціальних проблем, як пияцтво або жорстоке поводження з жінками і дітьми, або за контроль над власним тілом, набагато частіше були направлені проти чоловіків з робітничого, аніж із середнього, класу [3, с. 168].

Так само як жіночий рух ставав більш консервативним з усіх соціальних/трудових питань в другій половині XIX ст., так само він перетворювався на більш реакційний з усіх етнічних/расових питань. У ході поглиблення суперечок з колишніми соратниками, багато феміністок відмовилися від колись очевидного для них аргументу про природні права. Як переконував І. Валлерстайн, вони почали сперечатися про те, що жінкам має бути наданий голос для того, «щоб нейтралізувати іноземний вплив». У 1903 р. основні жіночі рухи вийшли з вимогою запровадження «освітнього цензу», необхідного для голосування. Проти цього виступила інша частина жіноцтва, на чолі якої була відома новелістка та науковий літератор Шарлотта Перкінс Гілман. У розпал напруженої полеміки деякі з суффражисток навіть вдавалися до неприхованого расизму. Наприклад, було випущено плакат зі зображенням на ньому неотесаного вигляду негром-портє, який сидить поруч з вишуканою білою леді. Написом, який доповнював картинку були слова: «Чому він може голосувати, а я ні?» [20].

Щоправда, зазвичай жіночі організації відносилися до етнічних/національно-визвольних рухів та до робітничих організацій однаково – однаково байдуже. Жінки не були впевнені у тому, що нова національна держава надасть їм більше прав, ніж попередня, окрім того, вони не отримували жодної вигоди у тому випадку, якби національні меншини отримували громадянські права або добилися національної незалежності [3, с. 168].

На думку американського соціального критика, капіталізм як світоекономіка породжує не лише економічну експлуатацію, але й такі види дискримінації як расизм та сексизм. Більше того, за переконанням дослідника, усі три форми угисків є взаємопов'язаними. Міжнародний розподіл праці та етнізація робочої сили (набуття етнічної самосвідомості представниками робітничого класу), блокує можливості боротися за свої права та робить можливим надзвичайно низький рівень оплати праці для цілих сегментів робітництва. І. Валлерстайн писав: «Реально на такі низькі зарплати погоджуються лише тому, що наймані робітники проживають в умовах домашніх господарств (household structures), де гроші, отримані по заробітній платі становлять лише меншу частину сукупного прибутку усього господарства. Для підтримки таких домашніх господарств необхідне значне вкладення праці та ведення примітивної присадибної діяльності та дрібної торгівлі не лише з боку дорослих чоловіків, але, більшою мірою, з боку дорослих жінок, дітей та навіть старих людей. В такого роду системі, здійснення подібних неоплачуваних робіт «компенсує» низький рівень грошових прибутків по зарплаті, а значить, на ділі являє собою непряме фінансування тих, хто наймає робітників, що живуть в таких домашніх господарствах» [5, с. 47].

Ментальність сексизму, за словами західного дослідника, дозволяє нам не думати не лише про моральне, але й про економічне становище жінки. З цієї метою було винайдено поняття «домогосподарка» – поняття, яке мало на меті привити думку, що жінка не «працює», а просто «веде господарство» або «слідкує за домом» [5, с. 47]. За такою схемою девальвації значення роботи, що виконується в дрібнотоварних домогосподарствах з метою банального виживання, до капіталістичної світо-економіки було інкорпоровано жінок, підлітків та старих людей багатьох регіонів світу. Тобто, такий спосіб, що стверджує, що робота цих груп людей по створенню доданої вартості, насправді роботою не являється, призводить не лише до сексизму, але й до ейджизму (дискримінації за віковою ознакою), оскільки «подібно до того, як ми схилиємося до думки, що робота жінки на кухні не створює доданої вартості, ми так само рахуємо, що вона не створюється численними домашніми трудовими внесками неповнолітніх та пенсіонерів» [5, с. 48].

Праця жінок, дітей та старих є вимушеною у тих країнах, що належать до напівпериферійного чи периферійного виробничих ареалів. Тому, сексизм – це не лише закріплення за жінками іншої ніж за чоловіками оплати праці, але й невід'ємна частина міжнародного розподілу праці. Так само і расизм, який допомагає зберегти усталену систему розподілу праці, шляхом нав'язування ідеологічного фону несприйняття робітниками інших «низькостатусних груп», не є простою ксенофобією [2, с. 120]. За його допомоги фінансова верхівка капіталістичної світо-економіки не просто стравлювала інтереси одних робітників з інтересами інших, але й могла забезпечити свої шляхи накопичення капіталу, виправдати нерівність та зменшити загрози антисистемних виступів. Обидва поняття і расизм, і сексизм ставлять на меті утримати якомога більшу кількість людей всередині системи праці, а не вигнати їх звідти [5, с. 48].

Така позиція вченого виглядає дещо структуралістською, проте цілком витриманою у марксистському дусі. Разом з марксистським сприйняттям проблеми, І. Валлерстайн успадкував один з головних мінусів такого погляду. За словами дослідниці в царині соціалістичного фемінізму В. Брайсон «марксизм виключає можливість позаекономічного гніту» чоловіками жінок, не розглядає конфлікт між статями без залучення економічної складової

та ігнорує можливість існування патріархату в безкласовому суспільстві [1, с. 91]. Звісно, І. Валлерстайн не задикувався лише на економічній стороні питання взаємозв'язку статей, втім, своє пояснення «сексизму» він вибудовує якраз в площині позаекономічних методів структурування робочої сили.

Масове влиття одружених жінок (себто переважно матерів) у ринок праці й різке поширення вищої освіти протягом першої половини ХХ ст. створили тло для вражаючого відродження феміністських рухів. Таке відродження ідей фемінізму, або так звана його друга хвиля, мала місце у розвинених країнах Заходу, починаючи від шістдесятих років минулого століття. До цього часу жінки встигли досягти своєї великої мети у багатьох куточках капіталістичної світосистеми та добитися рівних громадянських прав і зокрема права голосу. Відомий британський історик-марксист Е. Гобсбаум писав, що: «там, де вибори провадилися взагалі, жінки по всьому світу отримали до шістдесятих років виборче право, за винятком декотрих ісламських держав і, що досить дивно, Швейцарії» [8, с. 284]. І все ж, такі зміни не справили ніякого безпосередньо помітного впливу на становище жінок, навіть у тих відносно небагатьох країнах, де право голосу жінками призводило до реальних політичних наслідків. Окрім того, навряд чи зміни можна сприймати як такі, що були здійснені під тиском феміністок. Зважаючи на це, зберігалася необхідність продовжувати боротьбу за фактичну, а не юридичну рівноправність жінок та чоловіків [15, с. 154].

Вибух чергової хвилі вимог жіноцтва припав на шістдесяті роки минулого століття – момент, який за думкою І. Валлерстайна, ознаменувався розгортанням так званої «всесвітньої революції 1968 року». Комплекс протестів 1966-1970 рр. підіймав питання пов'язані з відношенням до проблеми раси та гендеру. На думку І. Валлерстайна, цей буремний період поєднав активність поборників жіночого руху та зусилля захисників нетрадиційного сексуального вибору, висунувши на передній план усі проблеми цих двох рухів, які повільно накопичувалися протягом останніх п'ятдесяти років [3, с. 190-192]. Політика у відношенні до статей, проблеми відання переваги різним сексуальним смакам або навіть соціалізації транссексуальної ідентичності – це далеко не повний перелік питань, які завдяки революції 1968 р. були голосно озвучені владі та суспільству. На відміну від традиційних антисистемних рухів, що ставили на перше місце розв'язання складних державних та економічних задач, риторика протестантів 1968 р. зробила головний акцент на проблемах дискримінації меншин (жінки, етнічні/расові/релігійні меншини, «корінні» народи, особи негетеросексуальної орієнтації тощо). Таке ігнорування звичних проблем світосистеми, за переконанням І. Валлерстайна, стало несподіванкою для табору правих у всьому світі. За його словами, правим завжди було набагато легше вирішувати питання геополітичного та економічного характеру, аніж соціокультурні проблеми. Причиною того, що праві опинились в закутку, була позиція лібералів-центристів, які вкрай вороже відносились до будь-яких підірвувальних дій по відношенню до основ політичних та економічних структур капіталістичної економіки. Проте, така позиція не розповсюджувалася на соціокультурні зрушення, які пропагували революціонери 1968 р.: більша частина правих (окрім ультраправих) не мала нічого проти них [3, с. 190-192].

Врешті-решт реакція на загальносвітову революцію з правого флангу розділилась на два стратегічних блоки: з одного боку істеблішмент спробував відновити порядок та розв'язати проблеми, безпосередньо пов'язані зі зниженням прибутку; з іншого боку, зародилась культурна контрреволюція – рух,

що опирався на обмежене коло прихильників, який однак не нехтував використанням жорстокості щодо своїх опонентів [3, с. 190-192].

Ще одним наслідком другої загальносвітової революції, за твердженням ученого, було запускання процесу легітимізації широкого кола «забутих людей» (жінок, усіх вищезгаданих «меншин», корінних народів, людей, що займаються подоланням екологічних проблем та підтримкою миру в усьому світі). Після цих протестів широкими групами дискримінованого населення було остаточно відкинуто вимогу з боку традиційних рухів контролювати свої політичні заходи і як наслідок «забуті люди» стали набагато успішніше захищати власні права [21].

Згодом, усе це зумовило всеохоплюючі наслідки для законотворчості, світових та локальних релігій, повсякденного життя людей та інтелектуального середовища, але головне завоювання короткого часового відтинку середини ХХ ст., полягає в тому, що революціонери 1968 р. намагалися надати

свободу передусім меншинам. Свобода меншин, або свобода меншості, писав І. Валлерстайн – «це право окремих осіб чи груп діяти так, як їм заманеться в тих областях, на які не розповсюджується право більшості нав'язувати всім одні й ті ж правила» [21].

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок під сказаним, відмітимо, що для американського дослідника світоглядний зсув, який викликала друга загальносвітова революція та пов'язані з нею події, навіть важливіший за соціальні наслідки, до яких вона призвела. Саме у фарватері цього світоглядного перевороту, за переконанням І. Валлерстайна, продовжують розгортатися рухи за дотримання прав та свобод меншин. І хоча, на думку вченого, жіночому руху – одній із ключових ідеологічних течій ХVІІІ-ХХІ ст., досі не вдалося досягти усіх поставлених цілей, він, усе таки, зумів зробити великий внесок у антисистемний протест проти негегалітарної капіталістичної світоєкономіки та попірання людських прав та свобод.

Список літератури:

1. Брайсон В. Политическая теория феминизма. Введение. – М.: «Идея-Пресс», 2001. – 302 с.
2. Валлерстайн И. Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация. – М. Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 176 с.
3. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 248 с.
4. Валлерстайн И. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
5. Валлерстайн И. Расса, нация, класс. Двусмысленные идентичности. – М.: Издательство «Логос», 2004. – 248 с.
6. Валлерстайн И. Утопийское или исторические возможности ХХІ века. – Журнал «Прогнозис» – № 1 (5) – 2006. – С. 8-56.
7. Гидденс Э. Социология // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://society.polburu/giddens_sociology/ch58_all.html
8. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 544 с.
9. Джаміла М. Феминистское движение и мусульманки // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2012/fknt/rosveseva/library/article11.pdf>
10. Жалдак О. «Жіночі права: минуле і сьогодення» // Словами за права [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://slovamyzaprava.wordpress.com/2011/11/25/жіночі-права-минуле-і-сьогодення/>
11. Захер Я. М. Общество революционных республиканок 1793 г. и его борьба с якобинцами // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://larevolution.ru/Zakher.html>
12. История и теория феминизма // Сеть «GWANET – гендер и вода в Центральной Азии» [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.gender.cawater-info.net/knowledge_base/rubricator/feminism.htm
13. Мэри Уолстонкрафт // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://litvin.org/2012/12/meri-uolstonkraft/>
14. Надолинская Л. Н. Маскулинизм и феминизм как разновидности гендерного экстремизма // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ekstremizm.ru/publikacii/item/635-maskulinizm-i-feminizm-kak-raznovidnosti-gendernogo-ekstremizma>
15. Слюсар В. Постмодерністський фемінізм про детермінацію самореалізації особистості // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна – № 598. – 2003. – С. 153-156.
16. Феминизм в общественной мысли и литературе. – М.: «Грифон», 2006. – 400 с.
17. Landes J. The History of Feminism: Marie-Jean-Antoine-Nicolas de Caritat, Marquis de Condorcet // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Electronic resource] – Mode of Access: <http://plato.stanford.edu/entries/histfem-condorcet/>
18. Trotman C. J. Frederick Douglass: A Biography. – Santa Barbara: Greenwood, 2011. – 158 p.
19. Wallerstein I. New revolts against the system. – New Left Review. – № 18. – November-December, 2002 // [Electronic resource] – Mode of Access: <http://newleftreview.org/II/18/immanuel-wallerstein-new-revolts-against-the-system>
20. Wallerstein I. Race, Gender, and Class in American Politics: Anything New? // [Electronic resource] – Mode of Access: <http://iwallerstein.com/race-gender-and-class-in-american-politics-anything-new/>
21. Wallerstein I. Structural crisis in the World-System Where do we go from here? // [Electronic resource] – Mode of Access: <http://iwallerstein.com/race-gender-and-class-in-american-politics-anything-new/>

Усатенко І.А.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В ОТРАЖЕНИИ МИРОСИСТЕМНОГО АНАЛИЗА ИММАНУИЛА ВАЛЛЕРСТАЙНА

Аннотация

Данная статья рассматривает и анализирует взгляд американского социолога Иммануила Валлерстайна на проблемы образования и эволюции женского движения в капиталистической миросистеме. Ученый считает его одним из движений антикапиталистического характера, которое оформилось в середине ХІХ в. На его развитие серьезно повлияла всемирная революция 1968 г., целью которой было достижение фактического равноправия между мужчинами и женщинами и предоставление основных прав и свобод меньшинствам.

Ключевые слова: мир-системный анализ, капиталистическая мирозкономика, антисистемные движения, всемирная революция, сексизм, женское движение, суфражизм, три волны феминизма.

Usatenko I.A.

Odessa I.I. Mechnikov National University

DEVELOPMENT OF FEMALE MOVEMENT IN REFLECTION OF THE WORLD-SYSTEM'S ANALYSIS OF IMMANUEL WALLERSTEIN

Summary

This article considers and analyzes the opinion of the American sociologist Immanuel Wallerstein on the formation and evolution of female movement in the capitalist world-system. The scientist supposes, that it is only one of the anti-capitalist's directions, which was formed in the mid-nineteenth century. The Women's movement was influenced by the second World's revolution of 1968, which aim were to achieve an actual equality between men and women and the submitting of the fundamental rights and freedoms to the minorities.

Keywords: World-System's analysis, the Capitalist World-Economy, anti-systemic movements, World revolution, sexism, female movement, suffrage, three waves of feminism.

УДК 94(410.1):352.075:614.78«13/14»

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ З ПОЛІПШЕННЯ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОГО СТАНУ МІСТ АНГЛІЇ В XIV-XV СТОЛІТТІ

Чередніченко О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У запропонованій статті аналізується діяльність органів центральної та місцевої влади, спрямована на поліпшення санітарно-гігієнічного стану міст Англійського королівства в XIV-XV ст. Простежується, яким чином на вироблення санітарно-гігієнічної політики мали вплив пізньосередньовічні епідемії та епідеміологічні уявлення. З'ясовується місце охорони суспільного здоров'я в ієрархії пріоритетів центральної та місцевої влади. Розкривається провідна роль Лондона в утвердженні нових вимог до міської санітарії та гігієни. Автор доходить висновку, що вжиті заходи мали більшу ефективність, ніж донедавна визнавалося в історіографії.

Ключові слова: пізньосередньовічна Англія, міська історія, охорона громадського здоров'я, санітарія, гігієна.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч історична наука зазнала значних змін. Під впливом антропологічного підходу істотно послабилися історіографічні позиції традиційної події історії, натомість на перший план вийшла історія повсякдення – як у ментально-психологічному, так і в матеріально-побутовому вимірах. До останнього належить і такий предмет, як санітарно-гігієнічне становище тієї чи іншої місцевості в певний період часу. Саме розробці даного напрямку у вітчизняній медієвістиці – на прикладі міст Англії XIV-XV століть – присвячена дана стаття. Серед іншого, воно надасть необхідний матеріал для майбутнього компаративного дослідження з історії повсякдення середньовічних міст України в загальноєвропейському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На окремих аспектах досліджуваного питання історики акцентували увагу ще наприкінці XIX ст., коли панувала думка про відсутність будь-яких дієвих санітарно-гігієнічних заходів в англійських середньовічних містах. Справді науковий підхід до проблеми вперше виявив Е.Л. Себін у серії розвідок про санітарно-гігієнічний стан середньовічного Лондона [1; 2; 3], а бурхливий розвиток середньовічної археології дозволив підкріпити умовляльні реконструкції на основі писемних джерел емпіричними даними [4; 5]. На сьогодні провідним фахівцем з історії медицини міст середньовічної Англії загалом та санітарії й гігієни зокрема є Керол Роукліф [6; 7; 8; 9], що наголошує на активності заходів центральної та місцевої влади в царині суспільного здоров'я. Вітчизняна історіографія ще не сказала свого вагомого слова з даного питання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Надто стійким, і то не лише в

свідомості широкого загалу, є уявлення про майже повну бездіяльність органів влади в питанні поліпшення санітарно-гігієнічного стану. Конкретні аспекти здійснення санітарно-гігієнічної політики найчастіше залишаються поза увагою. Найменш розробленим залишається питання про мотиви, які керували можновладцями в процесі ухвалення ними відповідних рішень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження мотивації органів центральної та місцевої влади Англії XIV-XV ст. у здійсненні санітарно-гігієнічної політики, а також визначення міри її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Охорона здоров'я, за винятком контролю за якістю продуктів харчування на міському ринку, не входила до визначених статутами та хартіями обов'язків міських посадовців [10, с. 203] (втім, не слід забувати, що на санітарний стан прямо впливало викладення вулиць бруківкою, яке вже з другої половини XIII ст. поступово входило до сфери відповідальності влади багатьох англійських міст; особи, відповідальні за цей процес, так само стежили за чистотою вимощуваних вулиць [11, с. 261; 3, 22]). На санітарно-гігієнічній діяльності влади міст Англії даного періоду позначався і не до кінця подоланий приватний характер середньовічного права. Хоча в Лондоні, Інсвічі, Бері-сент-Едмундсі, Фордвічі видавалися «асизи про будівлі» («Assize of Buildings») та «асизи про перепони» («Assize of Nuisance»), якими встановлювалися, зокрема, і певні санітарно-гігієнічні приписи до приватних будинків і земельних ділянок (особливо щодо розміщення вбиралень і стічних ям та недопущення блокування каналізаційних стоків), порушення цих вимог під-